

Ruth Ingrid Skoglund

Barn som aktive informanter

Et forsøk på å belyse sentrale ledd i kravet om frivillig, informert samtykke knyttet til barn som aktive informanter

Bakgrunn for problemstilling

I de senere år har vi sett en betydelig økning av forskningsprosjekt der barn er involvert som aktive informanter (Andenes 1996: 276, Tiller 1984:31) Det er i dag stort sett enighet om at forskning og etikk hører sammen. Likevel er det hevdet at etiske spørsmål innenfor barneforskningen i liten grad er satt på den faglige dagsorden (Alver 1995:6, Vestby 1995:17). Man kan stille spørsmål om forskning der barn er aktive informanter innebærer andre etiske vurderinger enn når informantene er voksne. Barneforskeren Tiller omtaler dette og hevder at: "Spørsmålet om bruken av forskningsobjektet selv (barnet) som kunnskapskilde reiser langt bredere etiske problemer enn det som vanligvis går under betegnelsen "forskningsetikk". Tiller utdyper sitt syn og peker på at forskningsetikk som oftest er en "minimumsetikk". Den sier mest noe om hva forskeren ikke bør gjøre, hva som bør unngås. For Tiller er dette ikke tilstrekkelig. Han hevder at det å ikke gjøre noe galt, ikke er det samme som å gjøre noe riktig eller godt. Slik han ser det, betrakter han det etiske aspekt ved forskning der barn er aktive informanter som et svært sentralt anliggende (Tiller 1991b:7-9).

Et av de viktigste krav i samfunnsvitenskapelig og humanistisk forskning, er kravet om frivillig, informert samtykke fra de personer som er involvert (Smith 1990:260). Dette kravet er gjerne først og fremst forbundet med bruk av voksne informanter, men har også sin aktualitet der informantene er barn (Forskning og etisk ansvar 1981:93-95, Vestby 1995:43, Hartman 1988:130, Alver 1995:11).

Der hvor de etiske retningslinjene omtaler frivillig, informert samtykke knyttet til barn som aktive informanter, settes det fokus på at barns mulighet for å vurdere hva en involvering innebærer er annerledes enn når informantene er voksne. Barn har ikke alltid oversikt over konsekvensene av å gi forskere informasjon. De er i en særstilling når det gjelder sårbarhet og avhengighet i en forskningssituasjon. De kan være mer villige til å adlyde autoriteter enn det voksne er, og de opplever ofte at de ikke kan sette seg til motverge (Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora 1996:17, Thompson 1992:48)

Formuleringene i de etiske retningslinjene er gjort i generelle vendinger og det kan derfor være interessant å belyse problematikken med frivillig, informert samtykke knyttet til barn som informanter nærmere. Samtidig er det viktig å påpeke at det etiske aspekt ved involvering av barn som aktive informanter alltid må gjøres til gjenstand for konkrete vurderinger innenfor det gitte prosjekt (Alver 1993:33).

I det følgende vil det derfor bli sett nærmere på tre sentrale ledd som kravet om frivillig, informert samtykke innebærer, nemlig rett til selvbestemmelse, tilstrekkelig informasjon og rett til å trekke seg fra medvirkning i forskningen. Jeg har til hensikt å belyse disse leddene ved bruk av småskolebarn som aktive informanter og drøfte dem i tilknytning til en kvalitativ forskningstradisjon.

Vanligvis blir samtykke fra foreldre regnet som nødvendig, men også gjerne tilstrekkelig for å ivareta barnas interesser og behov for beskyttelse. Dette aspektet vil rent juridisk ikke bli belyst her. Det forutsettes snarere som en selvfølge at samtykke fra foreldre skal innhentes. I denne omgang tas heller ikke opp problematikken som reiser seg når barnas og foreldrenes interesse av å delta er motstridende (Vestby 1995:3). Flere forskere påpeker at det uansett, i tillegg til å innhente samtykke fra foreldre, også bør innhentes informert samtykke fra det enkelte barn som involveres. Det handler først og fremst om respekt for barnets rett til selvbestemmelse, som eget individ. Samtidig er det viktig for å få seriøse og motiverte informanter (Hartman 1988:130, Tiller 1988:48-49, Vestby 1995:43).

Synet på barnet - rett til selvbestemmelse

Når en drøfter kravet om frivillig, informert samtykke knyttet til barn som aktive informanter, vil denne problematikken dypest sett henge sammen med hvilke forestillinger man har om hva barn er og hva forskning går ut på (Alver 1993:33).

Redmon (1986:77) skriver at begrepet barn ikke bare er en biologisk term, men et barn er en som "spiller barnets rolle" - og denne rollen varierer fra kultur til kultur og fra tid til tid. Det rådende synet på barn vil ikke alltid være bevisst, men forskerens syn på barnet vil utgjøre en grunnleggende forforståelse eller grunnsyn. Det er heller sjelden at det gjøres rede for hvilken forforståelse forskningen bygger på. Dette til tross for at det vil ha merkbare virkninger, både på utvelgelse av problemstilling og på valg av metodisk tilnærming. Samtidig vil det også ha viktige konsekvenser for den etiske tenkning og handling (Sigsgaard 1992:37, Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora 1996:9). Også Haugen hevder at motivene for barneforskning kan være mange, men at forskningen som regel forutsetter samfunnskulturens "syn på barn" og oppleves gjerne som udiskutabelt, selvfølgelig og ikke minst hederlig, sett fra den voksnes ståsted (Haugen 1995:6).

I senere tid er det likevel stilt flere spørsmål til tradisjonelt rådende syn på barn og barndom. Haugen referer til Neil Postman og peker på to sentrale syn på barndom. Disse to syn kan vi også se gjenspeile seg i en del litteratur om frivillig, informert samtykke ved bruk av barn som aktive informanter i barneforskningen. Det ene synet oppfatter barndom som den sårbare fasen i livet, som må vernes. Det andre ser på barndommen som den undertrykte fasen av livet.

Til det første synet, der barnet betraktes som et individ som trenger beskyttelse og vern, er det nærliggende å betrakte barnet som uferdig, umodent og avhengig. Også de forskningsetiske retningslinjers omtale av barns forutsetning for frivillig, informert samtykke kan sees ut i fra tanken om barns behov for ekstra beskyttelse og vern. Vestby skriver imidlertid at man kanskje i for stor grad har vært redd for at barnas begrensninger vil skade dem i forskningssammenheng (Vestby 1995:33,51). I kjølvannet av ønsket om å beskytte barna fordi de er ansett som en svakere stilt gruppe enn voksne informanter, kan det være på sin plass å hevde at dette perspektivet kan stå i fare for ensidig å dreie fokus mot barns manglende evne og kompetanse, både til å avgi informasjon, til å forstå hva en forskningsprosess innebærer, og ikke minst til å vurdere mulige konsekvenser av en slik deltakelse. Tiller påpeker at barn både i samfunnet og i forskningssammenheng har vært ansett som ikke-kompetente, upålitelige, uten erfaring og ansvar og at også teoriutvikling har vært fokusert på hva barn ikke kan, på at de er mangelfulle. Dette ser vi klart i mye av den barneforskningen som har skjedd opp gjennom tiden (Tiller 1988:43, 1991b:8).

Både for å beskytte barn, men kanskje like ofte fordi man har ansett barns informasjon som mindre pålitelig enn informasjon fra voksne og dermed uten verdi, har man heller spurt barns omsorgspersoner enn barna selv. Da har man også unngått kravet om frivillig, informert samtykke fra barna det gjelder (Tiller, 1987:18, 1991a:73, 1991b:8). Flere barneforskere hevder at der man har valgt å

spørre barna selv, finner man at tradisjonell barneforskning lenge har hatt et instrumentelt og objektiverende syn på barnet, hvor kontroll, styring og manipulering har vært akseptert (Telhaug 1991:71, Hartman 1988:130).

I tråd med det andre synet på barn og barndom, der barndommen blir betraktet som den undertrykte fasen i livet, hevder Telhaug at dagens barneforskning snarere har emansipasjon, frisetting eller individualisering som siktepunkt. Flere norske barneforskere påpeker at denne endringen i synet på barnet, fra ikke-kompetent til et meningsberettiget subjekt med egne rettigheter, først og fremst har skjedd i det øvrige samfunnet, men også etterhvert har påvirket synet på barnet innenfor forskningsmiljøene (Midjo 1994, Andenes 1996:276)

Denne tendensen til å gi barn en mer selvstendig status som meningsbærende og meningsberettiget subjekt, gjør nettopp barnas egne erfaringer, opplevelser og meninger interessante. Begrepet barneperspektiv er i denne sammenheng sentralt. En stadig større del av den norske barneforskningen retter oppmerksomheten mot barnas eget perspektiv. I forskningssammenheng blir barneperspektivet forskerens forsøk på å innta barns ståsted for å prøve og se verden gjennom barns øyne. Dermed er barneperspektivet uttrykk for en voksen konstruksjon. En slik perspektivforflytning kan bare inntas stykkevis og delt. Et annet viktig poeng er at barneperspektivet også vil være forskjellig fra barn til barn. Barneperspektivet vil dessuten være preget av den innfallsvinkel og forskningsmetode som forskeren benytter seg av, og ikke minst bli tolket i tilknytning til bestemte teoretiske rammer. Også forskerens egne kulturelle og personlige forutsetninger vil være med på å farge det barneperspektivet en som voksen finner (Kjørholt 1991:67-68) Det kan da være god grunn for å spørre hvilken virkelighet forskeren egentlig finner når han/hun prøver å innta et barneperspektiv. Alver peker på det samme når hun hevder at forskeren selv kan komme i fare for å tjene som et filter mellom den virkelighet som utforskes, og den han/hun som forsker formidler. (Alver 1991:72)

Forskning ut fra barneperspektivet har i norsk sammenheng et uttalt emansipatorisk siktemål. Telhaug (1991:73) skriver at man gjennom forskningen ønsker "å la barns røst komme til uttrykkek som en del av mangfoldigheten i vår kultur og med sikte på at dette perspektivet blir respektert". Han mener at forskning ut fra barneperspektivet betyr at en er med på å gjøre barn synlige og myndige i samfunnet (Telhaug 1991:73). Denne tanken om emansipasjon av barn og barndom er ikke uproblematisk.

Haugen peker på noe grunnleggende når hun hevder at det er de voksnes maktposisjon som gjør at de kan tildele barn "rettigheter" etter først å ha kjennetegnet dem som sårbare og undertrykte (Haugen 1995:54). Tiller, som selv er en framtrædende talsmann for barns emansipasjon, peker på at det kan være grunn til å

være oppmerksom på at det i kjølvannet av ønsket om barns emansipasjon også ligger en fare for at han som forsker kan bli medskyldig i å påskynde barndommens endelighet. Han skriver at siktemålet, barnets emansipasjon, bruken av barnet som "sakkyndig informant" og dreiningen av perspektivet mot barnet som subjekt og agent, kan se ut til å stå i motsetning til ideen om bevaring av barndom som verdi og eksistens. Han spør videre om den nye status som barnet gis, nærmer barnets posisjon til den voksnes og dermed truer barndommen (Tiller 1991c:62). Også Gunn Imsen kommer med en viktig nyansering når det gjelder begrepet barn. Det er ikke så lenge siden "barn var små voksne", og hun advarer faktisk mot en tilsvarende utvikling i synet på barnet igjen (Imsen 1995:49). Postman hevder at synet på barnet som emansipert innebærer en avvisning av voksnes kontroll og overvåking av barn. Det medfører i sin ytterste konsekvens at barna selv skal bestemme over sine egne liv "i alle valgsituasjoner" (Haugen 1995:23).

Dette viser at det også innenfor den barneforskning som hevder å benytte barneperspektivet, er nødvendig med en kontinuerlig debatt og et kritisk perspektiv på hva som legges i barneperspektivet og hvilke forestillinger om barn og barndom som denne forskningen representerer (Gullestad 1997:91).

Tilstrekkelig informasjon - rimelig forståelse av forskningsfeltet

Gjennom å tilkjenne barn en individuell frihet og selvbestemmelse vil også kravet om frivillig, informert samtykke fra barn i forskningssammenheng, være av største relevans. Om dette skriver Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora, (1996:14-15):

"De menneskene som er gjenstand for forskning, skal gis tilstrekkelig informasjon til å kunne ha en rimelig forståelse av forskningsfeltet, av følgene av å delta i forskningsprosjektet, og av hensikten med forskningen".

Kravet om frivillig, informert samtykke fra barn blir ofte møtt med spørsmål om deres kompetanse til å vurdere hva en involvering som informant vil innebære. Forutsetningen for en vurdering fra barna selv, må være at de har mulighet til å forstå den informasjonen de får. Nettopp dette er et punkt som ofte blir diskutert i forbindelse med barn som informanter. Blant annet peker Hartman på dette:

"Det forskningsetiske kravet på öppenhet och information innebär enligt min uppfattning att barnet måste få veta vad det er frågan om när

man gör undersökning. Det innebär att det inte räcker med att säga att man vil samtale med barnet om det ena eller andra, eller att man vil visa dem några bilder för att höra vad de har att säga. Barnen har också rätt att veta varför forskaren vill göra det och vad det her ska användas till.... Utan en verklig öppenhet om vad det är fråga om, kan inte *frivillighets-principen* följas i verklig mening. Barnen har rätt att veta vad det är de tar ställning till" (Hartman 1988:129-130).

Til spørsmålet om frivillig, informert samtykke er det viktig å være bevisst at barn på samme alderstrinn utgjør en svært heterogen gruppe, som varierer betydelig både i deres erfaringsbakgrunn og kognitive utvikling. I svært mye av den litteraturen som omhandler frivillig, informert samtykke fra mindreårige, fokuseres det nettopp på barnas kognitive forutsetninger for å forstå hva et prosjekt går ut på og hva en eventuell involvering i forskningsprosessen vil innebære. Flere forskere har diskutert nedre aldersgrense for frivillig, informert samtykke og antyder dette til å være 6-7 år. Thompson spør om denne letingen etter minimumsgrensen egentlig er å stille feil spørsmål. Avhengig av kontekst og kompleksitet i selve vurderingen, hevder han at barn i de fleste aldre er i stand til å gjøre beslutninger angående hva de ønsker å delta i. Thompson, Grisso m.fl. hevder at barn fra svært tidlig alder kan forstå basiselementer i forskningsprosessen. De kan også forstå deres egen rolle i den om informasjonen blir presentert på en aldersrelevant måte og i en språkform som er kjent for barnet. Bruk av alternative prosedyrer for informasjon, slik som videomateriell, fortelling, eller illustrerte instruksjoner, samt at informasjonen blir gitt i trygge og kjente omgivelser av mennesker barnet har tillit til, kan være med å bidra til å senke alderen for et meningsfullt samtykke fra barna selv. Derfor mener han at barns kompetanse til å samtykke til deltakelse i forskning ikke bør bli ansett som en rigid fastsetting ut fra barnas alder. Den bør heller bli betraktet som en interaksjon mellom barna, den sammenhengende informasjonen blir gitt i, og selve måten beslutningen blir foretatt på (Thompson 1992:60). Flere forskere påpeker at under tilrettelagte betingelser, burde barns samtykke til å delta bli sett på som en etisk nødvendighet, selv om barnas egen beslutning alene ikke er tilstrekkelig (Thompson 1992:60, Grisso 1992: 111).

Nyanseringen til Thompson er viktig. Likevel synes det ikke å berøre det mest sentrale spørsmålet i denne sammenheng. En ting er at barn må få en informasjon tilpasset deres kognitive utvikling og i et språk som er kjent for barnet. Et annet og minst like så viktig aspekt når det gjelder barnets forutsetninger for frivillig, informert samtykke, er om forskningstemaet i seg selv virkelig forutsetter barneperspektivet. Tradisjonelt har det ikke vært slik. Tiller påpeker at barn ofte er blitt spurt ut fra problemstillinger de voksne har formulert med bakgrunn i sine egne kategorier, preferanser og forståelsesformer, i stedet for å finne fram til barnas egne interessefelt og deres egen måte å forstå på (Tiller

1988:43,45,57). Olofsson (1993:23) peker også på at voksenperspektivet ofte har stått i veien for barneperspektivet.

"Många studier av barns lek har definitivt utgått från vuxenperspektivet. Texten, som beskriver de vetenskapliga resultaten, saknar doft och liv...Avstånden från barnens värld har skapad en konstlad översiktlighet".

Selv med det for øyet å søke etter barnas egne måter å se på et bestemt problem på, er forskning utført av voksne. Det er voksne som i utgangspunktet definerer hva som er interessant å forske på, hva som "verdt" å få barns perspektiv på. Haugen mener at det fremdeles er slik at svært mange problemstillinger tres ned over hodet på barna. Langt fra alltid angår problemstillingene barnas egne interesseområder, men er heller et uttrykk for de voksnes problemstillinger og interessefelt. Haugen spør i hvor stor grad barnas og de unges egen synsvinkel blir ivaretatt i barneforskningen. Hun hevder at barn og unge er tema som i ekstrem grad kan gjøres til gjenstand for overstyring av forsker (Haugen, 1995:5).

Når det gjelder forståelse av selve forskningsprosessen, er det for enkelt bare å hevde at barn kan forstå, dersom de får alderstilpasset informasjon. Barns forutsetninger for å forstå har å gjøre med forskerens valg av forskningsmetodisk tilnærming. Dette tas nærmere opp i slutten av artikkelen. Det er her på sin plass å understreke formuleringer som påpeker at barns muligheter til å vurdere hva en involvering innebærer er annerledes, ikke nødvendigvis mindre, enn der informantene er voksne (Andenes 1996:276). Kanskje er nettopp det relasjonelle aspekt enda mer avgjørende i forskning der barna er informanter og hvor de selv skal gi sitt frivillige, informerte samtykke. Dette vil bli nærmere utdypet under omtalen av det metodiske aspektet sist i artikkelen.

Følgene av å delta

Selv om det er mulig å tilpasse informasjonen om hva som er forskningens tema og hensikt, samt barnas rolle som informant, slik at barna forstår det, peker Vestby på noe vesentlig. Hun hevder at det ideelt sett, ut fra informantens ståsted, burde være et etisk krav om at informert samtykke skulle gis i ettertid. Det er først da at barna vet hva deltakelsen innebar og hva de har avgitt av informasjon. Vestby mener at det ville medføre et ytterligere etisk ansvar om å ivareta barns interesser (Vestby 1995:46-47).

Et annet viktig aspekt er hvorvidt barna har mulighet til å vurdere eventuelle konsekvenser av å delta som informant i ettertid (Roll & Christensen 1997:35). "Children below a certain age or stage of development are not competent to un-

derstand the consequences of participation and to weigh those consequences" (Tymchuk 1992:129). Barna mangler som oftest erfaring med selve forskningsprosessen og med forskeres og andres bruk av forsknings-informasjon og resultater. Dessuten er de også uten makt og myndighet til selv å korrigere uhen-siktsmessig eller utilsiktet tolkning og bruk av forskningsresultatene (Thompson 1992:40)

Forskere som driver barneforskning vil etter Vestbys mening derfor ha et "utvidet ansvar for den videre bruken av sin forskning". Begrunnelsen ligger i at barn ikke selv kan ta til motmæle, eller ivareta sine interesser og sitt omdømme (Vestby 1995:59). Samtidig vet vi at forskere har forholdsvis begrenset kontroll over bruken av forskningsresultatene. Vestby mener derfor at forskeren bør være etisk forpliktet til på forhånd å tenke gjennom mulige uheldige konsekvenser for bl.a. de barna som er involvert (Vestby 1995:13).

Hensikten med forskningen

Et viktig kriterium for at kravet om frivillig, informert samtykke kan innfris, er at hensikten med forskningen gjøres forståelig for informanten. Hartman peker på at her har forskere forbrudt seg mye.

"Det finns här och var ett manipulativt drag inom barnpsykologins traditionella metoder at samla information. Man säger sig vilja ha information om ett, men på grundval av barnets svar drar forskaren slutsatser om ett annat, utan att man talar om det. Många barn genomskåder detta och lär sig att hålla psykologen på avstånd" (Hartman 1988:130).

Tiller hevder at det er viktig at nettopp hensikten med undersøkelsen gjøres forståelig for at en skal kunne få motiverte informanter og relevant informasjon. Langt på vei handler også det om en tilpasset måte å formidle informasjon på. Tiller skriver at "barn er nysgjerrige og godtar meget lett, at en voksen ønsker å få vite noe han/hun ikke vet, at det er forhold som bare barnet kan bidra med å opplyse om" (Tiller 1988:47).

Imidlertid kan en spørre om den forklaringen av hensikten med forskningsprosjektet Tiller gir, er tilstrekkelig. Selv om intensjonen er å få kjennskap til barnets eget perspektiv, har forskningsprosjekt som oftest overordnede målsettinger. Disse kan være temmelig abstrakte og i seg selv lite interessante fra barnets ståsted, selv når hensikten er av emansipatorisk karakter. Haugen (1995:5) er en av dem som stiller seg tvilende til om barneforskningen alltid skjer ut fra barnas premisser. Hun peker på at "det som kan være nært og livsviktig for barnet, for

den voksne kan være et perifert middel med et bestemt formål". Hun hevder at motivene for barneforskning kan være mange og hun påstår at "visjonene" om at vi tar barn på alvor er usikre. Ifølge Haugen er det mange som hevder at det er viktig å høre hva barn og unge mener om det som angår dem og deres framtid. "Denne overbevisning synes så ureflektert at den bare av den grunn fortjener å bli testet når det gjelder holdbarheten". Hun mener det er et spørsmål i hvor stor grad barnas og de unges egen synsvinkel blir ivaretatt, selv om de i dag blir hørt.

Og selv om barneforskeren har gode intensjoner, er tolkning og bruk av forskningsresultatene et heller usikkert moment. Enerstvedt hevder at: "Det er oppfatningen av forskningsresultatene og bruken av dem som gjør forskningen skadelig eller nyttig (Referert i Haugen 1995:10). Vestby innvender også at formidling av barneforskning ikke nødvendigvis tjener barnas egne interesser, men snarere foreldres eller voksensamfunnets. Her viser hun til flere eksempler, bl.a. deler av skilsmiseforskningen eller forskning om barnetilsyn (Vestby 1995:53).

At barneforskningen hevder å ha et emansipatorisk siktemål vil heller ikke si at forskningen alltid kommer det enkelte barn direkte til gode. Kanskje er det heller sjelden at barna selv får nyte godt av resultatene eller har noen direkte fordeler av å delta som informanter. Vestby peker på at det ofte kan ta så lang tid fra datainnsamlingen til forskningsresultatene foreligger at barna da forlenget kan ha forlatt barndommen (Vestby 1995:39,60).

Retten til å nekte å delta, eller til å trekke seg underveis

I Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora (1996:15) finner vi at:

"Forskningsprosjekter som forutsetter aktiv deltakelse, skal vanligvis settes i gang bare etter deltakernes informerte og frie samtykke. De som blir forsket på, har til enhver tid rett til å avbryte sin deltakelse."

Et grunnleggende prinsipp knyttet til frivillig, informert samtykke er retten til å nekte å delta, eventuelt trekke seg i løpet av selve forskningsprosessen. Dette kan vise seg å falle særlig vanskelig når det er snakk om barn. Ikke minst der det gjelder forespørsel til elever, kan man stå i fare for å overse at barna innehar en rolle der avgjørelser ofte blir tatt på vegne av dem. Det forventes at elevene utfører det de blir anmodet om.

"It may be difficult for children to dissent from research participation because their invitation to participate typically occurs in a context of

prior parental permission, institutional support, and adults' interests in furthering the research enterprise" (Thompson 1992:39, Vestby 1995:18).

Å nekte kan medføre en stigmatisering eller barna kan oppleve ulike sanksjoner fra de andre, om det velger å trekke seg (Alver 1993:35).

Det er ikke til å komme forbi at forskeren står i en maktposisjon overfor barnet. Det er forskeren som har ordet i sin makt og som langt på vei kan definere situasjonen. Samtidig er det slik at forskeren er avhengig av barnets motivasjon og "godvilje". Andenes peker på faren for at et intervju kan bryte sammen, dersom barnet ikke vil mer, eller begynner med noe annet. Hun betegner selve intervju-situasjonen som en forhandlingssituasjon der hun erkjenner at det også forekommer at det "øves et visst press underveis for å holde barnet fast i den situasjonen som barnet på forhånd har inngått kontrakt om" (Andenes 1996:37).

Det kan her være grunn til å spørre om ikke forskningsprosessen slik den tradisjonelt er forstått, nettopp er uttrykk for et voksen-fenomen. Haugen mener at det kan se ut til at voksne forutsetter at barn og unge har en voksens evne til å forholde seg til voksnes teoretiske problemer og har en voksens tålmodighet når det gjelder saker som ikke lar seg løse på kort tid. Men dette er forutsetninger hun hevder ikke holder stikk. Selv om barn og unge godt kan se hva de voksne har til hensikt, gjør de ikke alle saker til sine egne (Haugen 1995:92).

Tiller (1988:47) hevder at barn som regel er svært villige til å stille opp for forskeren. Utfordringen er likevel stor når det gjelder å finne temaområder og forskningsmetoder som øver minst mulig press på barnet, og hvor en unngår enhver form for manipulasjon. Andenes peker på at det er en hårfin balansegang for forskeren mellom å tvinge barnet til å innordne seg den voksnes definisjon av situasjonen, og å la barnet definere situasjonen for andre formål (Andenes 1996:37). Langt på vei handler det om å ivareta og skape en motivasjon og et engasjement fra informantens side. Da må forskeren kjenne barns særegne væremåte og finne egnede metoder som er forenlige med barns uttrykksformer. For forskeren er det til syvende og sist avgjørende å vise respekt for barnet, være sensitiv for barnets signaler, og skape en situasjon der det også er mulig for barnet å oppleve støtte om det velger å trekke seg underveis. Også her er det tale om å imøtekomme og ivareta et barneperspektiv, i selve situasjonen der barnet har rollen som informant.

Frivillig, informert samtykke innenfor den kvalitative forskningstradisjonen

Det fremheves ofte og med rette at barns forståelse og opplevelse er sterkt kontekstuel bestemt (Tiller 1988:49, 66). Det vil innebære at nettopp forløpet i selve forskningsprosessen vil være avgjørende m.h.t. barnets opplevelse av frivillighet og ønske om å delta, eller fortsette deltakelsen. Hvis målet for forskeren er å gripe barneperspektivet vil dette kreve nærhet, innlevelse og fortrolighet mellom forsker og informant. I svært mange tilfeller vil det derfor være nærliggende å velge ulike kvalitative tilnæringsmåter. Bogdan og Biklen (1992:32-33) peker på at kvalitativ metode nettopp går ut på å gripe personens egen måte å tolke virkeligheten på, hva informanten selv erfarer, hvordan de selv fortolker sine erfaringer, og hvordan de strukturerer den sosiale verden som de lever i. Kvalitative forskere benytter dermed strategier og prosedyrer som setter dem i stand til å nærme seg barnets eget perspektiv, men heller ikke innenfor en kvalitativ forskningstradisjon vil det skje forutsetningsløst.

Flere forskere påpeker at ulike forskningsetiske lover og retningslinjer er utformet under et positivistisk forskningsparadigme og dermed anses som inadekvate og misvisende for en mer kvalitativ forskning (Alver 1997:116, Lincoln 1990:279). Bresler hevder at i kvalitative undersøkelser er de tradisjonelle prosedyrene som frivillig, informert samtykke og konvensjonelle krav ikke lenger tilstrekkelig (Bresler 1996:2-3). Forholdet mellom forsker og "subjekt" er så forskjellig i kvalitative og kvantitative tilnærmelser at det å følge etablerte prosedyrer for informert samtykke og beskyttelse av forskningssubjektet blir lite annet enn et ritual (Bogdan & Biklen 1992:53).

Mens en mer tradisjonell måte å inngå frivillig, informert samtykke på handler om å inngå en kontrakt på forhånd, er dette ikke tilstrekkelig i en kvalitativ forskningssammenheng. (Bresler 1996:3, Bogdan & Biklen 1992:53). Alver peker på et vesentlig poeng når det gjelder frivillig, informert samtykke, og den informasjon som forskeren skal gi. Denne informasjonen er i utgangspunktet knyttet til prosjektets problemstilling. Men noe av det som preger kvalitativ metode og som er viktig for å i det hele tatt å kunne gripe barneperspektivet, er nettopp fleksibilitet. Det kan innebære at problemstillingen endres i løpet av forskningsprosessen, slik at det informanten har sagt ja til, er noe annet enn det prosjektet er blitt til i løpet av prosessen. Dette, hevder Alver, medfører at verken forsker eller informant kan vite noe om forskningsarbeidets konklusjoner før de foreligger (Alver 1995:17).

Det Alver her peker på, er i tråd med Bresler som også mener at etiske vurderinger ikke kan løses a priori, men er en pågående prosess gjennom de ulike stadiene i en kvalitativ forskningsprosess. Bresler peker på at det å signere en kontrakt derfor bare er en begynnelse til et meningsfullt forhold til deltakerne, som bygger på tillit og nærhet (Bresler 1996:3). Den tillit som informanten får til

forskeren, kan bli avgjørende for villigheten til å medvirke og minske sjansen for at informanten senere ønsker å trekke seg (Alver 1997:112).

Vi har tidligere sett at i dag er heller ikke barnet ansett kun som et objekt for ytre kompleks innflytelse. Barnet er selv en "konstituerende del og aktør i det sosiale, økologiske system" (Tiller 1987:13). Dette vil også ha sin gyldighet i forholdet mellom forskeren og barnet som informant, hvor informanten mer eller mindre selv vil påvirke forholdet dem imellom, og dermed også utviklingen av forskningsprosessen (Tiller 1988:46-47). Flere kvalitative forskere peker på at forholdet mellom forsker og informant bør være definert av begge parter (Tiller, 1991b :11-13, Bresler 1996:3, Bogdan & Biklen 1992:53-54). I stedet for en enkel beslutning om deltakelse eller ei, blir det da nødvendig at informantene eksplisitt involveres i selve utformingen av deres egen deltakelse.

Dette kan falle problematisk, da det tradisjonelt sett har vært forskeren som har definert informantens deltakelse ut fra en på forhånd fastsatt forskningsplan.

"Reality belonged to the researcher to create; objectivity was an ideal situation; distance from the object of the research (and, therefore, contamination of research results) was to be sought with whatever means; and research results were to be as free from bias, prejudice, and researcher values as the "cool, stripped-down language" (Sitert i Lincoln 1990:289-290).

Lincoln hevder at skiftet i fokus fra forskerens virkelighet som den eneste av betydning, til at informantens oppfatning er like viktig og sann, representerer et filosofisk hovedskifte. Dette medfører at informanten får nye roller og ny status: som en som presenterer seg selv, med selvbestemmelse, og som aktiv deltaker i analyse og rekonstruksjon av den sosiale verden, og som samarbeidspartner både i forskningsprosessen og forskningsproduktet. Denne endringen av informanten fra "et objekt som trenger beskyttelse", til en person som er myndig nok til å bestemme retning og fokus i deltakelsen, krever en endring i axiologi (Lincoln 1990:290). Vetlesen og Nortvedt peker på at hvordan vi betrakter den andre er avgjørende for hvordan vi vil handle ovenfor ham. Om forskeren har en deltakende eller objektiverende innstilling til informanten, vil være direkte utslagsgivende for interaksjonen mellom forskeren og informanten. "Måten vi ser på, bestemmer hva vi ser, bestemmer objektets beskaffenhet for oss" (Vetlesen og Nortvedt 1994:160).

For Tiller fremstår barnet som en sakkyndig, betydningsfull informant. Han betegner til og med barnet som jevnbyrdig medarbeider og samarbeidspartner, og forskeren som en medoppdager, sammen med barnet (Tiller 1984:20, 1987:18-19, 1991b: 11). Tillers tanker om barnet som medforsker og forskning som en

opdagelsesreise forskeren foretar sammen med barnet, vil medføre en betydelig vekt på å se frivillighet som en forutsetning. Men her blir kravet om informert samtykke ikke tilstrekkelig, da det mer forutsetter en tillatelse eller aksept, uten nødvendigvis en aktiv medbestemmelse av sin egen deltagelse (Tymchuk 1992:128). Snarere handler det da om å få status som medarbeider, med rett til medbestemmelse i selve utformingen av sin egen deltakelse og dermed selve prosjektet. Det krever en tilnæringsmåte som tar på alvor barnet som aktør, som meningsberettiget. Å gi barnet denne statusen handler om respekt for barnet, men gjør også det etiske aspektet i relasjonen mellom barn og forsker enda mer maktpåliggende.

Skal barnet gis status som samarbeidspartner med medbestemmelse i selve utformingen av egen deltakelse, krever det ikke bare innlevelse og lydhørhet, men også evne til å desentrere fra forskerens side. Forskeren må kunne se barnas egne interessefelt, kategoriseringer og deres egen måte å forstå virkeligheten på. Ikke minst vil det medføre et behov for å utvikle metoder som i større grad tar hensyn til barnets perspektiv og væremåte. Tiller peker på at forskere trenger mye mer erfaring med å bruke barn som informanter, før de blir i stand til å bruke dem på den mest fruktbare måten (Tiller 1991b:11).

Å forstå barnets egen tenke- og væremåte krever en nærhet over tid mellom informant og forsker. Alver peker på at forståelse krever innlevelse, som igjen er avhengig av erfaring med det felt som det forskes på, nettopp fordi det er erfaringen som skaper den dypere forståelse (Alver 1991:72). Et så nært forhold over tid vil etterhvert bli mer preget av et vennskap. Følelser og relasjoner blir sterkere og mer avgjørende i forholdet mellom informant og forsker enn en eventuelt kontrakt som er inngått på forhånd.

"With qualitative research, on the other hand, the relationship is ongoing, it evolves over time. Doing qualitative research with subjects is more like having a friendship than a contract" (Bogdan & Biklen 1992:53).

Den sentrale rollen emosjoner har i forskningsprosessen er mye omtalt i kvalitativ forskningsmetodologi. Datainnsamlingsprosedyrer - både i dybdeobservasjoner og ustrukturerte intervju er bygd på emosjoner, på tillit mellom partene og medfølelse fra forskerens side. Nettopp fordi forholdet mellom forsker og informant blir preget av nærhet og involvering, vil det subjektive og det emosjonelle aspekt være til stede og prege selve forskningsprosessen (Bresler 1996:5-6).

Ulike forskere har fokusert på emosjoner som et viktig aspekt knyttet til etikk. Vetlesen og Nortvedt siterer Sherman (1994:38): "Det er gjennom våre følelser at vi kommer til forståelse av hva som er moralsk betydningsfullt og framtreende..." Vetlesen og Nortvedt betegner det de kaller omsorgsetikk og nærhetsetikk som et perspektiv på etikk hvor det ikke først og fremst er konsistente og rasjonelle prinsipper og intellektuelle begrunnelser som står i sentrum. Her fokuseres det mer på "idealer og forpliktelser ut fra omtanke og omsorg for "nesten"" (Vetlesen og Nortvedt 1994:118).

I svært mye av den litteraturen som omhandler barns frivillighet til deltakelse i forskning, fokuseres det på barnets intellektuelle mulighet til å forstå hva en slik deltakelse vil innebære. Det er verdt å påpeke at barnets frivillighet vil være minst like avhengig av den tillit og emosjonelle tilknytning barnet opplever til forskeren, som betydningen av den rent intellektuelle forståelsen. Å erkjenne at den emosjonelle tilknytning mellom forsker og barn kan være avgjørende for barnets frivillighet, gjør forskerens etiske ansvar overfor barnet om mulig enda sterkere. Ikke minst når det gjelder å unngå å benytte seg av den rent følelsesmessige tilknytningen som et instrumentelt knep for å få tilgang til barnets frivillighet og dermed åpenhet. "Om vi ikke bruker vår magtposition, vor autoritet i vor overtalelse, så kan vi bruke vor varme og spille på mer følelsesladede strenge" (Alver 1992:34, Bresler 1996:3).

Fog er inne på faren for en instrumentell forføring og viser til at dette kan være nærliggende i et kvalitativt forskningsintervju hvor samtalen nettopp brukes til å stille personlige spørsmål. Hun hevder at

"Åbenheden og fortroligheden er netop de kvaliteter, der udgør både samtals fortrin og dens forførende egenskaber, når den bruges som forskningsmetode. Det er således også åbenheden og fortroligheden, dvs. samtals natur, der gør interviewet sårbart overfor moralsk fristelse" (Fog 1992:218-219).

Fog peger på at det er lett at samtalen fører innenfor personens integritetsgrenser og blottlegger mer enn det personen selv egentlig ønsker, eller mer enn hva som er positivt for personen selv.

Jeg tror det her kan være viktig å påpeke nødvendigheten av å erkjenne asymmetrien mellom forskeren og barnet som informant. Jeg vil hevde at det er forskeren som hele tiden er ansvarlig for at barnets frivillighet ikke blir misbrukt eller utnyttet "The ethically sensitive researcher would worry over his or her personal invasion of the privacy of others (Soltis 1990:251).

For Bresler er følelser mellom forsker og informant knyttet til begrepet omsorg. Bresler viser til Noddings som beskriver omsorg som (responsibility) ansvarlighet, (worry) å bry seg om, og (inclination) trang til å beskytte barnet. Omsorgs-aspektet innebærer at en blir knyttet til hverandre på en måte som gjør at en blir sensitiv for den andres væremåte og behov og hvor en ser den annen fra et "innside perspektiv" (Bresler 1996:5-6). Ifølge Vetlesen og Nortvedt er omsorgs-aspektet en viktig del av den etiske vurdering. De peger på at omsorgsetikken nettopp fremhever verdien av personlige følelsers betydning for moralske handlinger (Vetlesen og Nortvedt 1994:156). Bresler hevder at uten medfølelse og nærhet vil informantene lett bli et objekt. Hun konkluderer med at:

"legislation and contracts may reduce the risk of harmful discrimination in our behavior toward various individuals, but they cannot replace care and individual emotional attitudes" (Bresler 1996:7).

Selv om følelses-aspektet er et viktig etisk anliggende i relasjonen mellom forsker og informant, kan man muligens kritisere Bresler for noe ensidig å vektlegge følelses- og omsorgs-aspektet. Det kan uansett være verdt å spørre om ikke forskningen må balansere mellom etikk knyttet til følelser og omsorg og en forankring i allmenngyldige prinsipper. Lincoln hevder i alle fall at Kants kategoriske prinsipp fremdeles bør være et holdbart og grunnleggende prinsipp, fullt i overensstemmelse med filosofien til fenomenologisk forskning (Lincoln 1990:291-292).

Den mest kjente formuleringen av det kategoriske imperativ er "Handle bare etter den maksimen som du samtidig kan ville skal være en allmenn lov". En annen formulering er: "Du skal alltid handle slik at du betrakter menneskeheten i

så vel egen person som hos enhver annen som et formål i seg selv, og aldri bare som et middel" (Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon 1997:336). Dette innebærer at man skal behandle enhver som et mål i seg selv, aldri som et middel, eller bruke andre som et instrument.

Jeg vil tro at Fog klarer å vise betydningen både av Kants kategoriske prinsipp og det emosjonelle aspekt med disse setningene:

"For at kunne innløse den konkrete moral, må jeg nemlig kunne gjøre mig i stand til at se den anden person som en person, der er ligesom mig. Og endvidere og likeså vigtigt, må jeg være i stand til at se og skønne, hvilke behov den anden har, uafhængig af de behov, som jeg måtte have for ham eller på hans vegne. Jeg skal kunne se hans subjektivitet, og jeg skal kunne se den objektivt, som den er" (Fog 1992:226).

Av forskeren krever det ansvarlighet, omsorg, en konstant sensitivitet og vilje til å innta den andres perspektiv, i dette tilfelle barnets. Samtidig krever det nettopp bevisst ansvarlighet fra forskerens side om å verne om barnets integritet og selvbestemmelse.

Lincoln hevder at det i forskningen ikke er nødvendig å bruke andre. Han mener det ikke trenger å være noen motsetning mellom forskningens målsetting og det som kommer informantene selv til gode. Som forsker kan vi engasjere informantene, invitere dem til å engasjere oss i å bestemme hva som det bør forskes i, hvorfor og hvordan vi skal angripe det.

"What I mean to suggest is that it is not necessary to use others. We can engage them, and invite them to engage us, in determining what needs to be researched, why, and how we should go about that" (Lincoln 1990:293).

Dermed er Lincoln i tråd med flere barneforskere når han påpeker at samarbeidet med informantene skal komme informantene til gode på en direkte måte som kan føre til emansipasjon.

Erfaring som informant kan bli en gledesfylt og positiv læring

Det kan være på sin plass å spørre om hva som kan føre til emansipasjon for barn i vårt samfunn. Selv om det er forskerens mål å innta barneperspektivet, er det også forskerens ansvar å samtidig inneha et ansvarlig voksenperspektiv på hva som kan tjene de barna som involveres i et forskningsprosjekt til det beste.

Det er da nødvendig å spørre om prosjektet i seg selv tjener barna som involveres, men også barn som sådan? Hva tjener barnet direkte på å delta, både under selve forskningsprosessen og i etterkant? En slik tenkning vil antakeligvis kreve et mer omfattende arbeid både hva tid og penger angår. Likevel vil jeg hevde at forskeren skylder barnet som stiller seg til disposisjon at barnet selv får oppleve både direkte glede og nytte ved å være aktiv informant.

Svært ofte blir barns manglende erfaring med hva det vil si å være informant, og hva en forskningsprosess innebærer fremhevet som en viktig årsak til at det kan være vanskelig og oppnå reelt, frivillig, informert samtykke. Også barnets perspektiv på det å være informant vil være sterkt preget av den erfaring og kunnskap de har fått om hva det å være informant innebærer. Jo mer barnet vet, jo bedre er de også i stand til å kunne gjøre seg opp en mening omkring sitt eget ønske og interesse av å delta.

Dersom forskningstemaet og valg av forskningsstrategi skjer på barnas premisser, fremhever flere at det å få være informant, godt kan være en positiv og lærerik erfaring for barnet. Det at voksne har bruk for barnet, er genuint interessert i barnets livsverden og oppmerksom på hva barnet har å si, kan gi barnet en opplevelse av anerkjennelse og av å være betydningsfull og føre til en personlig vekst. Vestby peker på at det ut fra et sosialiseringperspektiv dermed kan forenes med barndommens egenverdi, og være med å fremheve barnets status og egenverdi som "ikke bare er basert på å være 'råmateriale' til morgendagens voksne (Thompson 1992:53, Vestby 1995:38).

Skal barnet anses som en frivillig, aktiv medarbeider i selve forskningsprosessen, bør forskeren i utgangspunktet nøye vurdere hva som gjør et prosjekt og dets gjennomføring egnet til å bruke barn som aktive informanter. Et grunnleggende spørsmål er derfor: Innenfor hvilke rammer gjøres barna delaktige og gis selvbestemmelse? Til syvende og sist handler det om forskerens ansvar for å se sin involvering av barn som aktive informanter som uttrykk for et barnesyn der barnet møtes med respekt og anerkjennelse, hvor det gis frihet til selvbestemmelse innenfor de rammer som barnet har forutsetninger for. At disse rammene blir tenkt igjennom, er helt og fullt den voksne forskerens ansvar - både om han vil ta barnet på alvor, og fremdeles bevare barnet som barn.

Å velge å bruke barn som aktive informanter handler også om en refleksjon over forskerens egen rolle og ansvar, både overfor det enkelte barn og overfor barns stilling i samfunnet som sådan. Det behøves derfor en kontinuerlig debatt om hvordan man kan fremme barnets status som frivillig samarbeidspartner i barneforskningen. Samtidig er det viktig at en slik debatt rommer spørsmålet om hva slags forskning som tjener barn som befolkningsgruppe. Å ha barndommens emansipasjon som overordnet målsetting er ikke tilstrekkelig. Heller ikke er barns frivillige samtykke til deltakelse et diskusjonstema som må stå alene. Man må derfor spørre om frivillighet og samtykke til hva - emansipasjon til hva? Debatten knyttet til disse spørsmålene er grunnleggende og må føres i tilknytning til tydelige etiske vurderinger.

Litteratur

- Alver, Bente Gullveig. 1991. Kvalitativ metode: En dør til børns virkelighet? I: Ivar Selmer-Olsen, red. *Barns kultur i et humanistisk og estetisk perspektiv*. Rapport fra en forskningskonferanse i Bergen 1991.
- Alver, Bente Gullveig. 1993. Om at eje verden og vore informanter! Forskningsetik og kravet om nærhet til individ og felt. *Folklore & Etik*. Foredrag ved seminaret «Folklore & etik» arrangert av Ålands högskola och folkloristerna ved Åbo Akademi 11-12 mai 1992 Mariehamn.
- Alver, Bente Gullveig. 1995. På stram line mellem etiske forskningsidealer og praksis. *Nord Nytt Etik* 60.
- Alver, Bente Gullveig & Øyen, Ørjar. 1997. *Forskningsetikk i forskerhverdag* *Vurderinger og praksis*. Otta: Tano Aschehoug.
- Andenes, Agnes. 1996. *Foreldre og barn i forandring*. Oslo: Pedagogisk Forum.
- Aschehoug og Gyldendals Store Norske leksikon. 1997. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bogdan, R.C. & Biklen.S.K. 1992. *Qualitative Research for Education: An Introduction to Theory and Methods*. 2. utg. Boston : Allyn & Bacon.
- Bresler, Liora. 1996. Towards the creation of a new ethical code in qualitative research. University of Illinois Urbana- Champaign. Upublisert paper.
- Fog, Jette. 1992. Den moralske grund i det kvalitative forskningsinterview. *Nordisk psykologi* 3.
- Forskning og etisk ansvar. 1981*. En rapport fra utvalget for "Forskning og etikk" nedsatt av Hovedkomiteen for norsk forskning. Oslo: Hovedkomiteen for norsk forskning.
- Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora*. 1996. OSLO: NESH (Den nasjonale komite for samfunnsvitenskap og humaniora)

- Grisso, Thomas. 1992. Minors' Assent to Behavioral Research Without Parental Consent. I: Stanley, Barbara & Sieber, Joan, E., red. *Social Research on Children and Adolscents ethical issues*. Sage Publications.
- Gullestad, Marianne. 1997. Den nye barndommen: forskningsperspektiver. Forslag til forskningsprogram for Norsk senter for barneforskning. *Barn. Nytt fra forskning om barn i Norge 2*.
- Hartman, Sven G. 1988. Problemformulering och metodval: I: Kjær Jensen, Mogens red. *Interview med børn*. Rapport 88:9. København: Social Forskningsinstituttet.
- Haugen, Sidsel Phil. 1995. *Barn som medborgere visjon og virkelighet*. Hovedfagsoppgave i etnologi. Institutt for kunsthistorie- og kulturvitenskap avdeling for etnologi og folkloristikk. Universitetet i Bergen.
- Imsen, Gunn. 1995. Motsetninger i de nye læreplanene for grunnskolen. *Bedre skole. Norsk lærerlags tidsskrift for pedagogisk debatt. 2*.
- Kjørholt, Anne Trine. 1991. Barneperspektivet: Romantiske frihetslengsler og nostalgisk søken etter en tapt barndom, eller nye erkjennelsesdimensjoner? *Barn. Nytt fra forskning om barn i Norge 1*.
- Lincoln, Yvonna S. 1990. Toward a Categorical Imperative for Qualitative Research. I: Eisner, Eliot, W. & Peshkin, Alan, red. *Qualitative Inquiry in Education. The Continuing Debate*. New York: Teacher College Press.
- Midjo, Turid. 1994. Den nye barndommen. Individuering og subjektstatus. I: Aasen, Petter & Haugaløkken, Ove Kristian. red. *Bærekraftig pedagogikk*. Ad Notam Gyldendal.
- Olofsson, Birgitta Knutsdottir. 1993. *Lek och vetenskap*. Häftan för Didaktiska studie 43. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm Didaktikum.
- Redmon, Robert B. 1986. How children can be respected as "ends" yet still be used as subjects in non-therapeutic research. *Journal of Medical Ethics 12*. London: The Society.
- Roll, B. Ellen & Christensen, Terje. 1997. Etske aspekter ved kliniske forsøk med barn, eksemplifisert med et forskningsprosjekt om lysbehandling av gulsott. *Barn. Nytt fra forskning om barn i Norge 2*.
- Sigsgaard, Erik. 1992. Forholdet mellom menneskesyn, paradigme, forforståelse og data i humanistisk forskning. *Nordisk psykologi 1*.
- Smith, Louis. 1990. Ethics of Qualitative Field Research: An Individual Perspective. I: Eisner, Eliot, W. & Peshkin, Alan, red. *Qualitative Inquiry in Education. The Continuing Debate*. New York: Teacher College Press.
- Soltis, Jonas, F. 1990. The Ethics of Qualitative Research. I: Eisner, Eliot, W. & Peshkin, Alan, red. *Qualitative Inquiry in Education. The Continuing Debate*. New York: Teacher College Press.
- Telhaug, Alfred, Oftedal. 1991. Barneperspektivet i historisk lys. *Barn. Nytt fra forskning om barn i Norge 1*.
- Thompson, Ross. A. 1992. Developmental Changes in Research. Risk and Benefit. A Changing Calculus of Concerns. I: Stanley Barbara & Sieber, Joan, E.

- red. *Social Research on Children and Adolescents Ethical Issues*. Sage Publications.
- Tiller, Per Olav. 1984. Om barns ytringsfrihet og bruk av barn som informanter Foredrag på seminar om etiske spørsmål knyttet til forskning om barn, Sole, 28-30. mai 1984. I: *Barn. Nytt fra forskning i Norge 4*.
- Tiller, Per Olav. 1987. Barnets verden - og forskerenes. Åpningsforedrag ved konferansen Growing into a Modern World. I: *Barn Nytt fra forskning om barn i Norge 3*.
- Tiller, Per Olav. 1988. Barn som sakkyndige informanter Om forholdet mellom barnets verden og den voksne intervjuer. I: Kjær Jensen, Mogens, red. *Interview med børn*. Rapport 88:9. København: Social Forskningsinstituttet.
- Tiller, Per Olav. 1991a. "Barneperspektivet": Om å se og bli sett. Vårt perspektiv på barn - eller omvendt. I: *Barn. Nytt fra forskning om barn i Norge 1*.
- Tiller, Per Olav. 1991b. Forskningens gjenstand som objekt. Om etikk, validitet og verdivalg. I: *Barn. Nytt fra forskning om barn i Norge 4*.
- Tiller, Per Olav. 1991c. "Studium av barnekulturens vilkår: barnet som informant." I: Ivar Selmer Olsen, red. *Barns kultur i et humanistisk og estetisk perspektiv*. Rapport nr.28. Rapport fra en forskerkonferanse i Bergen, 8-10. Nov. 1991.
- Tymchuk, Alexander J. 1992. Assent Processes. I: Stanley, Barbara & Sieber, Joan, E., red. *Social Research on Children and Adolescents Ethical Issues*. Sage Publications.
- Vestby, Guri Mette og Backe-Hansen, Elisabeth. 1995. *Når barn bidrar i barneforskningen - etiske spørsmål*. Skriftserie nr. 2 OSLO: NESH (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora).
- Vetlesen, Arne Johan og Nortvedt, Per. 1994. *Følelser og moral*. Ad Notam Gyldendal.